

Н.Ч. Цакадзе,
аспірант
(Академія адвокатури України)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

Підтримання державного обвинувачення в суді – пріоритетна функція прокуратури України

Ключові слова: прокуратура, функції прокуратури, обвинувачення, захист, доказування.

Діяльність органів прокуратури, як і інших структур, проходить в умовах здійснення соціально-економічних і політико-правових реформ в Україні. Суттєве значення для діяльності прокуратури має Конституція України, яка зберегла прокуратуру як централізовану систему та визначила її функції на перспективу і на перехідний період – до стабілізації соціально-економічної і політичної ситуації в державі [8].

Однією з проблем, яка має теоретичне і практичне значення для повноцінного функціонування і визначення правового статусу прокуратури, є функція підтримання державного обвинувачення в суді, тому що ця функція прокуратури, яка передбачена чинною Конституцією України, застосовується у необґрунтованому теоретично і дуже небезпечному практичному змішуванні процесуальних функцій учасників судочинства і, що вже зовсім погано, у привласненні права представниками влади, засобів масової інформації, а то і так званими пересічними громадянами вирішувати остаточно і безапеляційно спірні питання по суті та проголошувати висновки щодо винуватості конкретних осіб, називаючи людей злочинцями [6, 33].

Ця проблема існує і до сьогодні та загострюється у зв'язку із вимогами привести діяльність прокуратури у відповід-

ність із Конституцією та міжнародними зобов'язаннями України, що викликає потребу у поглибленому науковому пошуку шляхів реформування в інтересах суспільства і держави.

Функція обвинувачення займає одне з важливих місць не тільки серед функцій прокуратури, а й у системі кримінально-процесуальних функцій. Без обвинувачення кримінальний процес був би безпредметним, а тому і не потрібним. Саме обвинувачення породжує інші функції та їх розвиток (наприклад, захисту, правосуддя, вирішення справи по суті тощо). Конституційна функція нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, також зумовлена функцією державного обвинувачення, оскільки розслідування злочинів насамперед і спрямоване на їх розкриття, виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин, що неможливе без формування конкретного обвинувачення і підтримання його в суді [6, 33; 7, 39]. Процесуальна функція обвинувачення здійснюється за визначеними законом правилами процедури: з'являється і матеріалізується в момент підписання адресної чи знеособленої постанови про порушення кримінальної справи, в якій висловлений офіційно докір з приводу встановлення певних дій або бездіяльності, що

мають ознаки злочину. При цьому правовий докір повинен ґрунтуватися на встановлених ознаках злочину, а не на злочині, наявність якого є лише гіпотезою, що на якомусь етапі дослідження може виявитись і істинною, і хибною; збиранні доказів, пред'явленні обвинувачення, складанні аргументованого обвинувального висновку, передачі справи до суду, підтриманні обвинувачення в суді [6, 34; 13, 846; 14, 262; 20, 473]. Це повинно відбуватися в описаній послідовності з постійним ініціюванням дій щодо доказування провини конкретної особи (осіб) обвинувачем, чиїм незаперечним обов'язком і виключним правом є саме це доказування, яке має завершитись чіткою позицією обвинувача, обумовленою системою аргументів і його внутрішнім переконанням. Весь тягар доказування лежить на обвинувачеві, а тому всі недоліки здійснення функції обвинувачення залежать саме від якості його роботи. Більше того, законодавець цілком резонно передбачив можливість і обов'язок державного обвинувача відмовитись від підтримання обвинувачення, якщо відсутність достатніх аргументів, сумніви і не усунені протиріччя не дозволяють незаперечно стверджувати винуватість обвинуваченого, бо кожний, хто може звинуватити, може й виправдати. У цьому випадку обвинувальний процес не має продовження, хоча, як зазначає О.Р. Михайленко, кримінально-процесуальна процедура може застосовуватись не для обвинувачення і засудження, а для того, щоб публічно і гласно показати, що людина не чинила ніяких суспільно небезпечних дій [11, 20; 12, 15].

Треба також зауважити, що зараз не має єдиного авторитетного і відповідального господаря для виконання цієї функції, оскільки порушувати кримінальні справи (а, отже, і відкривати обвинувальний процес) має право безліч суб'єктів. В даній ситуації, оскільки функція обвинувачення здійснюється публічно від імені держави державними службовими особами і приватно (потерпілим у справах приватного обвинувачення), але процесуальний принцип публічності судочинства діє завжди, бо кримінальне правосуддя може бути лише

державним і здійснюватись від імені держави, то підтримувати обвинувачення протягом усього процесу повинна мати право (і обов'язок) лише одна особа – прокурор, оскільки за всім цим стоїть авторитет держави (демократичної, соціальної, правової) [2, 60; 6, 35; 16, 41].

Процесуальна функція захисту, будучи викликанною появою обвинувачення, діє протягом усього процесу одночасно як реалізація конституційного права громадян на захист. Захисна функція є абсолютною, а тому захисник, не зважаючи на будь-якого рівня переконливості обвинувачення, не має права відмовитись від здійснення функції захисту.

Захист, як рівноправна сторона, в силу принципу диспозитивності, може збирати, подавати докази, що виправдовують або пом'якшують провину підзахисного, і доводити перед судом переконливість цих доказів. В той же час своєрідність становища захисту в сенсі доказування полягає в тому, що доказувати зобов'язаний той, хто стверджує, а не той, хто заперечує, оскільки за природою речей не може бути доказів для заперечення [1, 25; 6, 35].

Отже, у будь-якому випадку тягар доказування лежить на обвинувачеві, і обвинуваченому у разі його невинуватості та його захиснику зовсім не обов'язково доводити невинність обвинуваченого. Тут на повну потужність повинна діяти презумпція невинуватості.

Але є ситуації, коли тягар доказування ніби переходить на захисника. Відомо, що позиція захисника, не дивлячись ні на що, не може бути відмінною від позиції підзахисного, бо інакше він перетворився б на супротивника довірителя, що є нонсенс. Але якщо для захисника є очевидним самообмова, то він має право, повідомивши про це підзахисного, зайняти відмінну позицію і відстоювати його невинуватість. Саме тут виникає питання, чи переходить тягар доказування на захисника, адже він повинен, зайнявши свою позицію, спростовувати обвинувачення і доводити невинуватість підзахисного? Але це лише на перший погляд, бо захисник має право, а не обов'язок

доводити невинуватість, що, зрештою, лише покращує процес досягнення істини у справі, і захисник цілком може обмежитись вказівкою на суперечливість, неузгодженість доказів обвинувачення, що у разі дійсної невинуватості підзахисного зробити буде неважко, а тому тягар доказування винуватості буде лежати на обвинувачеві, який у такій ситуації обгрунтовано зможе відмовитись від обвинувачення [1, 27; 6, 35; 17, 57; 19, 25].

Наявність функцій обвинувачення є неодмінною умовою і підставою для виникнення функції вирішення справи по суті, наявність і нормальне здійснення якої забезпечує реалізацію обвинувачем своїх претензій і повноважень та досягнення ним передбаченої законом мети – встановлення в суді шляхом подання і аналізу доказів вини конкретної особи у вчиненні певного злочину.

Функція вирішення справи по суті належить до виключної компетенції суду. Здійснення функції вирішення справи по суті судом вимагає граничної неупередженості, рівного сприяння сторонам у виконанні ними своїх функцій, а обов'язком судді завжди є пошук істини, яка ніяким чином і ні на будь-якому етапі не може пов'язуватись з направленням справи на додаткове розслідування або з наданням йому права давати доручення органам досудового слідства і оперативно-розшуковим структурам під час судового розгляду уточнювати та перевіряти окремі обставини справи [4, 185; 5, 64]. Гострота проблеми полягає у тому, що, з одного боку, слідчі органи не завжди забезпечують у достатній мірі доказову базу судового розгляду, і у суддів не вистачає аргументів для однозначного рішення, а з іншого, – направляючи справу на додаткове розслідування, суд зобов'язує слідчі органи будь-що виправити неповноту або неправильність першого розслідування доказами, які встановлювали б вину підсудного, бо для його виправдання достатньо сумнівів у його винуватості, що прямо випливає з презумпції невинуватості [10, 215]. Відверта неправильність такої позиції полягає у тому, що суд вільно чи не вільно, але однозначно

перебирає на себе функцію обвинувачення і тим самим повинен втратити право вирішувати справу по суті.

У цьому сенсі ще більше негативним є право суду “з метою перевірки і уточнення даних” доручати слідчим органам виконувати певні слідчі дії під час судового розгляду справи, бо слідчі дії проводяться не для перевірки і уточнення здобутих даних, а для здобування фактичних даних, які є доказами у справі і які, правда, можуть використовуватись і для перевірки та уточнення вже наявних даних. Які ж докази “перевіряються і уточнюються” шляхом проведених за дорученням суду, наприклад, обшуку або виїмки? Звичайно ті, які підтверджують (знімають сумніви) винуватість певної особи або доводять існування деяких обставин в системі обвинувачення, бо спеціально доводити невинуватість немає потреби. Отже, на суд переходить тягар доказування, який ще з часів давньоримських судових змагань лежить виключно на обвинувачеві [3, 203; 5, 17; 6, 35; 15, 97; 18, 197].

Ще одним моментом, який протирічить принципам судочинства, є право судді повертати справу на додаткове розслідування зі стадії попереднього розгляду справи. Органи досудового слідства мають більш, ніж достатньо часу, щоб ретельно і повно дослідити всі обставини справи і встановити вину певних осіб, прокурор, здійснюючи нагляд за досудовим слідством, може давати офіційні вказівки щодо змісту розслідування, повертати закінчену справу слідчому для проведення додаткових заходів. Здійснення обвинувальної функції, на відміну від захисної, забезпечується повною мірою, і незважаючи на вищесказане суддя, не дослідивши докази належним чином, ігноруючи принцип змагальності і, очевидно, бачачи, що обвинувачення у судовому засіданні не зможе достовірними і безперечними доказами довести винуватість підсудного, повертає справу на додаткове розслідування, щоб вину даної особи все-таки довести, що є неприпустимим [4, 185; 6, 36; 12, 20; 17, 60].

Ще одним питанням, яке викликає занепокоєння, є можливість порушення кримі-

нальної справи суддею. Системний аналіз діючого кримінально-процесуального кодексу і незаперечне слідування доктрині здійснення судочинства через відокремлені три функції – обвинувачення, захисту, вирішення справи по суті – дають всі підстави для висновку, що порушувати кримінальні справи можуть лише суб'єкти, які виконують функцію обвинувачення (прокуратура, органи внутрішніх справ, податкова міліція, Служба безпеки). Суд ні в якому разі не повинен порушувати кримінальні справи, бо він виконуватиме не властиву йому функцію обвинувачення і тоді його неупередженість ніяким чином не зможе бути гарантованою.

Що ж стосується норм кримінально-процесуального кодексу, які начебто приписують суду (судді) порушувати кримінальні справи у випадках виявлення ознак злочину, то вираз із ч. 1 ст. 4 КПК, що суд зобов'язаний порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину в межах своєї компетенції, чітко корелюється з ч. 3 ст. 98 КПК, яка передбачає право (і обов'язок) суду порушувати справи про злочини, зазначені в ч. 1 ст. 27 КПК (приватне обвинувачення [9; 5, 65]. Оце і є межа компетенції суду щодо порушення кримінальних справ. Непорозуміння ж у вирішенні цього питання, труднощі у тлумаченні названих норм та навмисні перекручення приводять до прийняття не правових рішень. І якщо у новому КПК передбачити виключне право порушення кримінальних справ прокурором, а у справах приватного обвинувачення – потерпілим (тут суддя лише відкриває провадження у справі), то все стане на свої місця.

Список літератури:

1. *Альперт С.А.* Співвідношення обвинувачення і захисту: проблеми нормативного урегулювання / С.А. Альперт // *Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку.* – Харків, 1995.
2. *Альперт С.А.* Субъекты уголовного процесса / С.А. Альперт. – Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 1997.
3. *Бутов В.Н.* Уголовный процесс / В.Н. Бутов. – Красноярск. – 1988.
4. *Грошевой Ю.М.* Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие / Ю.М. Грошевой. – Харьков: Высшая школа, 1986.

Таким чином, лише поєднання і взаємодія названих трьох функцій складають кримінально-процесуальне провадження в його формальному і змістовому сенсах. При цьому поєднання функцій, цілісність процесу полягає в неодмінній наявності одночасно і аж до закінчення справи всіх трьох складових, а взаємодія означає постійний детермінуючий вплив одна на одну, в результаті чого кожна з них найбільш повно і результативно розкриває свої можливості.

Враховуючи проведення правової реформи, при розробленні нового проекту Закону України “Про прокуратуру” та внесення змін до основного закону Конституції України слід звернути увагу:

- категоричне вилучення інституту порушення кримінальної справи та дослідження зі судових стадій поставить розподіл функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи по суті та принципи змагальності і рівності сторін у процесі на належне їм місце, а також, безумовно, сприятиме справжній демократизації кримінального процесу, неупередженому дослідженню доказів та значно посилить відповідальність органів досудового слідства, а разом з тим покращить якість їхньої роботи;
- закріплення обвинувальної функції за прокуратурою дасть змогу визначити правовий статус та роль прокуратури в державно-правовій системі, її взаємовідносин з іншими органами державної влади.

5. **Гончаренко В.Г.** Не судити, а розсуджувати / В.Г. Гончаренко // Український юрист. – 2003. – № 10.
6. **Гончаренко В.Г.** Opus probandi в контексті процесуальних функцій і етики спілкування / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – К., 2005. – Вип. 4.
7. **Ісмаїлова Л.Б.** Деякі питання реалізації права на захист / Л.Б. Ісмаїлова // Вісник академії адвокатури України. – К., 2005. – Вип. 2.
8. Конституція України від 28 червня 1996. – К.: Преса України, 1997.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України: Офіційне видання. – К.: ІнЮре, 2002.
10. **Лукашева Е.А.** Общая теория прав человека / Е.А. Лукашева. – М., 1996.
11. **Михайленко О.Р.** Правова допомога в системі видів державної та адвокатської діяльності / О.Р. Михайленко // Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві : доп. учасн. міжнарод. конф. – К., 2002.
12. **Михайленко О.Р.** Проблеми здійснення прокуратурою своїх функцій на досудовому слідстві / О.Р. Михайленко // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : мат. наук.-практ. конф. – Харків, 2002.
13. **Ожегов С.В.** Словарь русского языка / С.В. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – Изд. 10-е. – М.: Советская энциклопедия, 1973.
14. **Ривлин А.Л.** Понятие обвинения, его место в советском уголовном судопроизводстве / А.Л. Ривлин // Вопросы государства и права. – М.: Юрид. лит., 1970.
15. **Рябцев В.П.** Понятие и виды функций прокуратуры / В.П. Рябцев // Проблемы борьбы с преступностью. – Вип. 39. – М., 1983.
16. **Савицкий В.М.** Государственное обвинение в суде / В.М. Савицкий. – М.: Наука, 1971.
17. **Савицкий В.М.** Язык процессуального закона / В.М. Савицкий. – М.: Наука, 1987.
18. **Строгович М.С.** Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М.: Изд-во АН СССР, 1958.
19. **Сульженко Ж.О.** Проблеми участі прокурора в судовому розгляді кримінальних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ж.О. Сульженко. – Харків, 1995.
20. Юридичний словник / за ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2005.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается приоритетная функция прокуратуры – поддержание государственного обвинения в суде. На основе анализа действующего законодательства Украины, специфических задач уголовного процесса приходит к выводу о том, что функции обвинения должна быть закреплена за прокуратурой, что даст возможность определить правовой статус и роль прокуратуры в государственно-правовой системе органов власти, ее взаимоотношения с другими органами системы государственной власти.

SUMMARY

The article tackles the issue priority Prosecutor function – support state's charge in a court . On the analysis of Ukraine law, specific tasks and of the crime process, function, which non relevant for other authority government resume that function support state's charge in a court must be fasten Prosecutor power.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

Подано 02.03.09